

Einollāh Khādemī i Akram Bāghkhānī
S perzijskog prevela Mubina Moker

Ibn Sinaovo ontološko stajalište o ljubavi*

UDK 1 Ibn Sina
111.1

Sažetak

Rad, na osnovu filozofsko-gnostičkog pristupa, analizira Ibn Sinaovo ontološko stajalište o ljubavi. Metodom gradacije, Ibn Sina najuzvišenije i najsuptilnije stupnjeve ljubavi motri u odnosu na Tvorca svih egzistirajućih svjetova. A te svjetove, u svojoj filozofskoj misli, Ibn Sina objašnjava upravo u odnosu na stupanj ljubavi. Ali ono zbog čega plijeni njegova gnostička misao i zbog čega ljubav sveobuhvatno zadire u Sinaov svjetonazor, osim ljubavi Boga prema Samome Sebi koja dolazi Njegove Biti, jesu stupnjevi stvaranja, od najuzvišenijeg do najnižeg, u značenju da je sljedeći stupanj povezan sa svetim umskim supstancijama koje pronalaze radost u Božijoj Biti i koje su zaljubljene u Apsolutno Dobro. Treći gradirani stupanj ljubavi odnosi se na nebeske Racionalne duše, a potom na Potpune ljudske duše. Četvrti i peti stupanj odnose se na srednje i nepotpune racionalne duše, a naredni stupnjevi obuhvataju ostale egzistente Svijeta egzistencije, to jest animalne duše i vegetativne duše te neživu prirodu. Ibn Sina smatra da je ova instinktivna ljubav, a koja je skrivena u biću stvorenoga, zapravo njihova ljubav prema svojoj potpunosti. Ovim tumačenjem o prožimanju ljubavi kroz cjelokupnu egzistenciju Ibn Sina se približava gnostičkome stajalištu.

Ključne riječi: ljubav (ešk), čežnja, Ibn Sina, savršenstvo, percepcija.

* Preuzeto iz *Ontological Researches*, Vol. 3, No. 5, Spring&Summer 2014.

Koncept teme

Kategorija ljubavi je zbilja koja je od najranijih vremena plijenila pažnju velikog broja mislilaca, književnika, filozofa i gnostika, a velikani koji su proputovali ovom *dolinom* do detalja su opisivali njezine najsuptilnije profinjnosti. Od toga nije bio izuzet ni Ibn Sina, teozof i filozof na glasu. Na osnovama svoje filozofsko-gnostičke misli tumačio je tematiku ljubavi, što se zapaža uvidom u njegova djela i njihovu analizu. Premda se ljubav može analizirati iz različitih aspekata i premda se može motriti s raznih stajališta, suštinsko pitanje koje će tretirati ovaj rad jest kakvo je Ibn Sinaovo ontološko stajalište o kategoriji ljubavi? Da bi se uopće analizirala ova problematika, nužno je odgovoriti na nekoliko pitanja. Prvo, razmatranje predodžbenih temelja ljubavi, te kakva je Ibn Sinaova definicija ljubavi? S obzirom na bliskost pojmova *ljubav* i čežnja u sinaovskoj teozofiji i gnozi, šta je to što povezuje, odnosno razdvaja ova dva pojma? Drugo, je li kod Ibn Sinaa ljubav ravnomjerna ili je gradirana kategorija? I ako je gradirana, osnovno pitanje koje se nameće jest kakvi su njezini mnogobrojni stupnjevi. I treće pitanje je da li je Ibn Sina u svojim djelima u tumačenju pojma ljubavi slijedio jednu izravnu i jednoobraznu misaonu liniju ili između Ibn Sinaa filozofa i Ibn Sinaa gnostika postoje razlike kad je riječ o konceptu njegovih ontoloških stajališta o ljubavi? Slijedom filozofsko-gnostičkog pristupa te pozivajući se na stajališta Ibn Sine, ovaj će rad pokušati odgovoriti na postavljena pitanja.

Pojmovlje ljubavi

Stoga što svako istraživanje iziskuje jasno objašnjenje predodžbenih počela i definiranje teme ili problematike koja se tretira, da bi se provela potpunija analiza te dublje i sveobuhvatnije pojmla Ibn Sinaova teorija, a i zbog bliskog značenja pojmova *ljubav*, *čežnja* i *sklonost* u Ibn Sinaovim djelima, nužno je – s ciljem jasnog objašnjenja – na osnovu relevantne rječničke građe definirati ove pojmove. Potom će se analizirati pozicija i odnosi ovih pojmova u djelima ovog istaknutog učenjaka.

Na semantičkoj ravni leksema *ljubav* (*ašk*) je izvedenica od riječi *ašake* – hladolež, snažno voljenje, krajnost u voljenju, bezgranično voljenje (*Majma'a al-loga al-arabiyya*, 2004: 603; Ibn Manzūr, 1988: 9/224; Ahmad bin Fāres, bez godine, 4/321).

Terminološko značenje lekseme *ljubav* korespondira sa semantičkim (Tahānavī, 1996: 2/181; Khalaf Tabrizī, 1380: 357; Sajjādī, 1361; 357; Suhraverdī, 1381: 2).

Leksema čežnja (*shouq*) ima značenje privrženosti nečemu i kretanja ka tome (*Majma'a al-loga al-arabiyya*, 2004: 500; Ibn Manzūr, 1988: 7/239; Ahmad bin Fāres, bez godine, 3/229).

Terminološki čežnja označava uzdrhtalost srca dok je u zikru i u sjećanju na Voljenoga (Tahānavī, 1996: 1/1047). U gnostičkoj literaturi se kaže da je čežnja kretanje prema susretu s Voljenim, za šta je nužna iskrenost u ljubavi (Ibn Arebī, 1993: 182; Kāshānī, 1386: 411).

Leksema *sklonost* (*meil*) semantički je bliska leksemi čežnja i označava zakretanje i okretanje u pravcu nečega (Ibn Manzūr, 1988: 13/234).

Ali prateći ove pojmove u Ibn Sinaovim djelima zapažamo da kad se radi o odnosima među ovim pojmovima, oni se tretiraju dvoaspektualno. U nekim slučajevima Ibn Sina pokazuje filozofski aspekt čežnje i *sklonosti* u različitim egzistentima Svijeta egzistencije. Tako govori o prirodnoj i prinudnoj sklonosti i čežnji u tjelima i pojašnjava: tijelo u stanju kretanja ima sklonost zbog koje se i kreće; i zapreka, osim u slučajevima kad su sklonost i čežnja nemoćne u odnosu na nju, ne može zaustaviti ovo kretanje potaknuto čežnjom (Ibn Sina, 1384: 1/112). Ili kad govori o animalnim moćima, vjeruje da kretanje životinja počiva na četiri vrste temelja, a jedan od njih je čežnja. Osim toga, duša životinje ima dvije moći: pokretačku i perceptivnu, a temelj pokretačke moći je čežnja (Ibidem, 1404: 285). Dakle, kad Ibn Sina govori o kretanjima duša, čežnju smatra osnovom kretanja argumentirano potvrđujući svoje stajalište (Ibidem, 1404: 285). Kad se radi o kružnom kretanju sfera, Ibn Sina vjeruje da je čežnja ta koja potiče kretanje nebeskih tijela i oblika (Ibidem, pp. 383). Kako se da primijetiti, Ibn Sinaovo stajalište jest da je u sve egzistente položena prirodna sklonost i

instinktivna čežnja, pri čemu on ovu sklonost i čežnju ne determinira izrazima kakvi su *ljubav prema potpunosti, bitska urođena ljubav...* i o ljubavi, u svojim djelima, govori samo u odnosu na Bit Boga Uzvišenoga.

Međutim, Ibn Sina u svoja dva gnostička djela, *Resāle-ye eshq (Traktat o ljubavi)* i u posljednjim poglavljima *Ishārāta*, u maniru istinskoga gnostika argumentirano obrazlaže da sve prirodne sklonosti i usađene čežnje egzistencija proistječu iz ljubavi. Sve moguće egzistencije posredstvom egzistencijalnog aspekta stalno čeznu za potpunosti i za dobrom i, sukladno svojoj urođenoj prirodi i biti, gnušaju se i klone lošega i manjkavosti, koji su pratioci aspekta esencije i *materiae primae*. Upravo ovu bitsku čežnju i urođenu i prirodnu sklonost koje su razlog očuvanja i opstanka egzistenata mi nazivamo *ljubavlju* koju pobuđuje mudrost Uzvišenoga Boga. Potom, Ibn Sina do detalja potvrđuje ovu ljubav u cjelokupnoj egzistenciji. Kako će se vidjeti, u neživoj prirodi u tri slučaja, pramateriji, materiji i obliku, govori o ljubavi u formi čežnje koja je proistekla iz njihove instinktivne ljubavi za potpunosti. U dušama i biljnim oblicima čežnju u moćima ishrane, spavanja i reprodukcije smatra ljubavlju. Također, kad se radi o životinjama, Ibn Sina je uvjeren da one posjeduju jedan oblik prirodnog gnušanja prema nečemu što ne korespondira s njihovom prirodom, i obratno, imaju sklonost i čežnju prema onome što je poželjno za njih, a izvor toga je instinktivna ljubav i urođena sklonost. Ljudske racionalne duše i duše nebeskih sfera, sve dok su vezane za tjelesni oblik, zaljubljene su i čeznu za onim što je u ljepoti i vrijednosti jedinstveno i bespremačno (Ibidem, bez datuma: 378-397. Kad se radi o uzvišenijim stupnjevima, to jest stupnju umskih supstancija i potpuno čistim sjedinjenostima s božanskim, a, potom, najuzvišenijem stupnju, to jest Biti Boga, Ibn Sina podsjeća da, premda je čežnja pratilac ljubavi – a pošto u čežnji postoji kretanje ka potpunom iskazivanju užitka, i ne može se predočiti u nečemu osim da je Ljubljeni jednim aspektom prisutan, a jednim aspektom

odsutan, drugim riječima, ako i ima i nedostaje – kao rezultat, u ovim svetim bitovima, zbog djelovanja i odsustva moći i potencijala, čežnja nema pristupa i daleko je od njihove suštine (Ibidem, 1384: 3/388).

Prema tome, čežnja kod Ibn Sinaa gnostika dobija drugo lice i, osim slučajeva koje spominje, u tiješnoj je sprezi s ljubavlju. I na ovome se zasniva njegovo ontološko stajalište kad se radi o ljubavi.

Analiza Ibn Sinaova ontološkog stajališta o ljubavi

U svojim brojnim filozofsko-gnostičkim djelima Ibn Sina je na različite načine tretirao pitanje ljubavi. Nekad smatra da je ljubav kao temeljno i autentično uvjerenje dostojna samo Božanske Biti, a nekad potvrđuje, razastirući nam najsitnije detalje, da ljubav egzistira u svim egzistencijama Svijeta egzistencije i definira je kao ljubav egzistencija prema svojoj potpunosti.

Ljubav kao egzistencijalno svojstvo Boga Uzvišenoga

Kad govori o ljubavi, Ibn Sina središnju pažnju usmjerava na Bit Boga i smatra da se u Božijoj Biti realizirao najuzvišeniji stupanj ljubavi. Uprkos tome što su se mnogi gnostici i askete iz prvih stoljeća islama ustezali da termin *ashq* (ljubav) upotrebljavaju u odnosu na Boga smatrajući da se tu radi o krajnosti i prekoračenju granica ljubavi, a Bogu nije svojstvena krajnost; ili su smatrali da je termin *ashq* primjenjiv na pojmovlje koje se odnosi na požudu; ili su neki kao Qosheiri, govoreći o ljubavi, davali prednost terminu *mahabbat* nad terminom *ashq*¹ (Deilamī, 1390: 26-27; Qosheirī, 1361: 560-561), Ibn Sina pak svojom definicijom ljubavi ne vidi u tome nikakvu zapreku i smatra da termin *ashq* u odnosu na Boga ne proturječi dostatnosti Njegova Bića. Sukladno tome, Ibn Sina vjeruje da je Bog Uzvišeni po Svojoj Biti i Zaljubljeni (*āsheq*) i Ljubljeni (*ma'shūq*), bilo da drugo iskazuje ljubav

¹ Iako su se u prvim stoljećima islama pojmovi *eshq* (عشق) i *mahabbat* (محبت) upotrebljavali kao sinonimi za tumačenje značenja ljubavi, ipak je potonji bio znatno rašireniji.

Sve do kraja četvrtog hidžretskog stoljeća sufije su davale prednost pojmu *mahabbat* da bi njime pojasnile suštinu gnostičke ljubavi između Boga i čovjeka (op. prev.).

prema Njemu ili je ne iskazuje. U nekim svojim djelima Ibn Sina daje kategorizaciju percepcije na osjetilnu, predodžbenu, imaginativnu, zamišljajuću i umsku, i smatra da je najveći perceptivni stupanj onaj koji se odnosi na umsku percepciju kojom se Bog motri. On kaže: "Sve što je percepcija dublja i s jačom vjerodostojnošću, i sve što je ona percipirana Z/zbilja ljepša i plemenitija, i privlačnost njene perceptivne moći će biti sve jača, kao i užitak u njoj." Sukladno tome, onaj Nužni bitak koji je konačnica Ljepote, Savršenstva i Svjetlosti, i Koji Sebe pronalazi kroz stupanj potpunosti i Koji umuje o samome Sebi, i Koji je Onaj koji umuje ali i umovano, Njegova Bit će biti najveći Zaljubljenik u samoga sebe i najveći Ljubljeni samome sebi i najviše će osjećati užitak u tome; jer užitak nije drugo doli suptilna percepcija, a Bog Uzvišeni je konačnica umske percepcije i suptilne Zbilje. Na drugom mjestu, kad govori o usredsređenju Božije Biti na samoga Sebe i o očitovanjima i poretku dobra, Ibn Sina elaborira upravo ovu temu. On vjeruje da stoga što je Bog Uzvišeni zaljubljen u Svoju Bit, a ta je Bit izvorište cjelokupnog poretka egzistencije i Apsolutno Dobro, poredak dobra po akcidenaciji jest objekat Njegove ljubavi; s tom razlikom što Ibn Sina smatra da ova ljubav nije proistekla iz kretanja i čežnje. On kaže: Bog Uzvišeni nikad nije pod utjecajem nečega niti je izložen djelovanju nečega; Njegova je volja ispražnjena od bilo kakvog vida manjkavosti, čežnje i nauma. Sukladno tome, u početku Bog umuje i percipira Svoju Bit te poredak egzistirajućeg dobra i njegovu potpunost, a koji počiva na Njegovoj Biti. Na taj način Bog je zaljubljen u dobro i u potpunost svijeta. Biće Nužnoga bitka čija su Ljepota i Veličanstvenost uzvišenije od čiste umske egzistencije, Čisto dobro, pročišćeno od bilo kakve manjkavosti, a to je nezamislivo za bilo koga drugoga osim za Njega. Dakle, najveći zaljubljenik u Nužni bitak i najveći ljubljeni Nužnoga bitka će biti ono što posjeduje spomenuta svojstva u njihovoj konačnoj potpunosti (Ibidem, 1404: 363-369). Naglašavajući ovdje počelnost poretka dobra, Ibn Sina ljubav kao bitsko svojstvo pripisuje Bogu, a kao akcidentalno svojstvo egzistirajućem.

U nekim svojim djelima, kad govori o Božijim svojstvima kakva su volja i blagonaklonost,

Ibn Sina analizira temu ljubavi i pojašnjava: "Kad mi nešto želimo, prvo to predočavamo, a ta predodžba za sobom povlači čežnju koja proizvodi kretanje kako bi se to doseglo. Ali kada se radi o Nužnom bitku koji je potpun, štaviše, potpuno potpun, nije ispravno kazati da je Njegovo djelovanje proisteklo iz nauma i radi čežnje (kako je i kazano u poglavlju o pojmovlju da čežnja usljed manjkavosti nema pristupa ka Bogu), nego stoga što su nepotpune egzistencije nastale iz Božije Biti, a On je zaljubljen u Svoju Bit, volja za stvaranjem ih je objelodanila i Moguće egzistencije postaju egzistirajuće nužnošću Njegove Biti" (Ibidem, 1404: 16-17). Na drugom mjestu ovako definira *blagonaklonost*: "Blagonaklonost se ogleda u tome da je prvi Bog dobronamjeran i Onaj koji donosi dobro; Koji umuje o Svojoj Biti i Koji je zaljubljen u Svoju Bit i Koji je izvorište egzistencije osim Njega. I pošto je zaljubljen u Svoju Bit, Njegova je Bit objekt (*ma'shūq*) Njegove ljubavi. Dakle, sve ono što nastaje iz Njegove Biti, počiva na Ljepoti i usklađeno je sa svojstvima potpunosti Njegove Biti" (Ibidem, 157).

Ibn Sina smatra da je egzistencija prožeta ljubavlju, u čemu se zapravo reflektira njegova gnostička misao, te objašnjava stupnjeve ljubavi, pri čemu se zapaža njegovo stajalište o gradiranju ljubavi. Za razliku od peripatetičke predaje, Ibn Sina smatra da među egzistencijama ne postoji razlikovanje po biti, već među njima postoji razlika, i to je, prema riječima Mula Sadre, razlika s aspekta jedinstva esencije s egzistencijom i međusobna razlika esencija, i ova se razlika u nekom vidu može pripisati egzistenciji (Shirāzī, 1360: 7). Dakle, i iz Ibn Sinaovih riječi može se naslutiti njegovo stajalište o tome da se ljubav može gradirati, kad kaže: "Sve što je percepcija potpunija i dobro uzvišenije, i ljubav je na uzvišenijem stupnju, a najjača ljubav se odnosi na Svetu egzistenciju koja uvijek percipira Svoju Bit i usredsređena je na Svoju potpunost. Kao rezultat toga, Njezina je ljubav najuzvišenija i najpotpunija ljubav." Na taj način, najjači stupanj ljubavi samo i jedino pripada Svetoj Božijoj Biti, smatra Ibn Sina, a niže stupnjeve objašnjava kad govori o užitku. On kaže: "Ako postoji egzistencija koja se s aspekta percepcije, sklonosti, potpunosti i

dobra nalazi na najuzvišenijem stupnju, onda je i užitak u njoj na najodličnijem stupnju, i obratno, ako postoji egzistencija koja se, kad se radi o spomenuta četiri faktora, nalazi na najnižem stupnju, onda je i užitak njome na najnižem stupnju. A egzistencije između ovih stupnjeva, slijedeći svoju egzistencijalnu poziciju, nalaze se u rasponu između najodličnijeg i najlošijeg užitka” (Ibidem, 1379: 590; Khādami, 1389: 1/45). Dakle, na tragu užitka, najpotpunija b/Bit je tamo gdje egzistira najpotpunija percepcija i najuzvišenija potpunost. Sukladno tome, najuzvišeniji Ljubljeni i zbiljski Ljubljeni je Nužni bitak. Ali ovdje Ibn Sina umjesto termina *užitak (lezzat)* upotrebljava termin *radost (ebtehāj)* objašnjavajući da se njime dobija na punini i ljepoti značenja (Ibidem, 1384:3/388).

Druga postavka koja je predmetom Ibn Sinaove pažnje kad potvrđuje ljubav Boga jest istovjetnost svojstava s Bitkom Boga na način da kad nema lučenja između Božijega Bitka i svojstava, i ljubav se, dakle, smatra jednim od očitih svojstava potpunosti egzistencije i Njegova Bitka. Potom Ibn Sina zaključuje da kad se radi o egzistencijama, njihovo je egzistiranje ili posredstvom ljubavi ili je ono sušta ljubav poput Nužnoga bitka (Ibidem, bez datuma: 377-378).

Kako je kazano, prvi gradirani stepen ljubavi jest onaj koji je praćen umskom percepcijom. Jedna od postavki Ibn Sine u pitanjima ljubavi jest epifanija/ozrcaljenje (*tajalli*) Apsolutnoga Dobra, što je jedan od principa islamske gnoze, i na tragu ove teorije gnostici su smatrali da na ovome principu počiva pojavljivanje svijeta objašnjavajući to time da Ljepota nužno zahtijeva ozrcaljenje. Dakle, oduvježna Ljepota Boga gibala se iz želje za (samo)pokazivanjem i tako se ozrcalila na vanjskim obzorjima i na obzorjima duše. Ibn Arebi kaže: “Ozrcaljenje Boga predstavlja pojavljivanje Božije Biti, Njegovih svojstava i božanstvenosti, a kao rezultat toga pojavljuju se različiti stupnjevi Svijeta egzistencije, od Svijeta čistih oblika ogoljenih od materije, preko Svijeta odraza i Svijeta materije. I svaki od ovih svjetova poput ogledala odražava segment Božije Ljepote i potpunosti.” Na drugome mjestu kaže: “Pošto je Božija volja poželjela da Svoja beskonačna Lijepa Imena vidi objedinjena u jednome

egzistentu, stvorio je Adema da bude duh svijeta i da se u njemu kao u ogledalu ozrcali stvaranje” (Ibn Arebi, 1367: 28; Ibidem, 1364: 1/60).

I Ibn Sina je prihvatio *teoriju ozrcaljenja*. On vjeruje da cjelokupna egzistencija ispoljava instinktivnu ljubav prema Apsolutnome Dobru, a to se Apsolutno Dobro ozrcali zaljubljenima u Njega. Snaga ozrcaljenja se razlikuje prema stepenima egzistenata, njihovoj sjedinjenosti i bliskosti s Ljubljenim. Krajnja blizina s Njim jeste prihvatanje Njegovoga ozrcaljenja, u zbiljskoj formi, to jest u najpotpunijem mogućem vidu. U tome je značenje onoga što sufije nazivaju *sjedinenost*. Ibn Sina smatra da je Njegovo ozrcaljenje uzrok egzistiranja svih stvari i da se posredstvom Njegovoga darivanja u zaljubljenome javlja želja za Njegovim ozrcaljenjem; to jest Njegova Bit je ozrcaljena kroz samu sebe i u tome drugi nema nikakva utjecaja niti posredovanja. Ali neke biti zbog manjkavosti u prihvatanju Njegovoga ozrcaljenja imaju pokrivku i ta je pokrivka plod njihove slabosti i manjkavosti; inače, Njegova plemenita Bit je uvijek vidljiva i ozrcaljena (Ibn Sina, bez datuma, 393-394).

Dakle, Ibn Sina stupnjeve ljubavi objašnjava uzimajući u obzir dva temelja, gradaciju i ozrcaljenje u različitim egzistentima, o čemu će biti govora u nastavku. Naravno, onima koji poznaju sinaovsku teozofiju i arebijejsku gnozu nije nepoznanica da, s obzirom na to da oba mislioca govore o gradaciji i ozrcaljenju, u tom segmentu postoji sličnost među njima. Ali, imajući u vidu prihvatanje osobnoga jedinstva bitka u arebijejskoj gnozi, ove dvije kategorije u arebijejskoj gnostičkoj misli imaju dublje značenje u usporedbi sa sinaovskom teozofijom.

Nakon što je objašnjeno Ibn Sinaovo stajalište o ljubavi na svetoj gospodarstvenoj ravni, u nastavku će se analizirati prožimanje ljubavi u Svijetu Uma.

Ljubav u umovima lišenim materijalne ograničenosti (mudžarrad)

Ibn Sina vjeruje da je drugi gradirani stupanj ljubavi i prva svjetlica Božijeg ozrcaljenja na samome početku, namijenjena meleku kojeg naziva Univerzalni ili Djelatni um, jer je njegova

bitska supstancija prijemčiva za Božije očitovanje. On je poput (ob)lika koji se zrcali u ogledalu, a posjednik (ob)lika je taj iz kojeg se očituje zrcaljenje. Ovdje je Nužni Bitak, uvjetno kazano, posjednik (ob)lika, a Djelatni um je njegovo ozrcaljenje, odnosno odraz. To znači da Djelatni um bez posredovanja bilo kakvog egzistenta prima Božije ozrcaljenje i posredstvom percepcije svoga bitka i ostalih racionalija sadržanih u njemu uvijek je potencijalan i nepromjenjiv. Na sljedećem stupnju, ova kapljica izljeva, to jest Božijeg ozrcaljenja, zahvaća ostale *mudžarrad* umove koji se nalaze na najuzvišenijem stupnju percepcije, nakon Boga Uzvišenoga i Djelatnoga uma. Ti umovi su obveseljeni Božijom Biti i zaljubljeni su u Njenu potpunost i Ljepotu. Na ovome stupnju, usljed toga što su ovi umovi čisti od moći i potencijala, nema mjesta čežnji. U prilog rečenome stajalištu Ibn Sina kaže da svaki egzistent koji bez mišljenja i bez potrebe za osjetilom i predodžbom, predočava racionalije, on posjeduje djelovanje i postojanost (Ibn Sina, bez datuma: 394; ibidem, 1384: 3/361).

Ibn Sina smatra da ljubav nije namijenjena samo i jedino Božanskoj ravni i *mudžarrad* umovima, već da se očitovanje ljubavi može motriti i u Svijetu sfera.

Ljubav kao svojstvo sfera

Sljedeći stupanj o kojem Ibn Sina govori na mnogo mjesta jest ljubav u dušama sfera. On smatra da ovu ljubav prati neki vid čežnje a koja se u sferama javila na tragu poprimanja sličnosti sa Čistim Dobrom (Ljubljenim) i koja je razlogom njihovog kružnog kretanja, ali i kretanja nebeskih tijela. Ibn Sina nadalje kaže: "Nemoguće je da različita kretanja u sferama i gibanje duša nebeskih tijela budu potaknuta požudnim ili srditim podsticajima, nego je nužno da ova stimulacija, kao što je i naše kretanje, proistječe iz Praktičnoga Uma i da se događa zbog Ljubljenog, slobodno odabranog." U odnosu na Ljubljenog postoje dva stanja: ili se radi o dosezanju Biti ili stanja Ljubljenoga; ili s ciljem sjedinjenja s nečim što nalikuje Biti ili stanju Ljubljenoga. U prva dva slučaja radi se o dva vida: ili će pokretač stići do Biti i stanja Ljubljenoga, i u tom

slučaju je nužno da pokretač nakon što je stigao do odredišta zaustavi kretanje, i njegovo se kretanje preobražava u mirovanje, a to nije tako; ili da nikad ne dođe do konačnice. Dakle, nebeska tijela bi ovim svojim kretanjem tražila nemoguću kategoriju, što također nije moguće. Dakle, konačnica je stizanje do stanja sličnoga Biti ili stanju Ljubljenoga, i tu se radi o dvije opcije: stanju pozicioniranosti i nepomičnosti i stanju nepozicioniranosti i pomjeranja. Prva opcija je također nemoguća jer nužnost zaustavljanja ili traganja postaje nemoguća. Dakle, ostaje druga opcija; to jest konačnica za nebesa i nebeska tijela jest sklonost za dosezanje stanja koje bi nalikovalo stanju Ljubljenoga, ali koje ne bi bilo pozicionirano i utvrđeno. Dakle, onaj koji čežne bit će sličan Umovima koji potencijalno postoje i iz kojih istječe Dobro i ova sličnost dolazi usljed poprimanja sličnosti s Konačnim dobrom s aspekta opstanka u Najpotpunijoj potpunosti do najveće moguće granice, i ona istječe iz čežnje umovanja o Potpunom. Pokretač koji posredstvom ljubavi izaziva kružno i sjedinjujuće kretanje u sferama i čija se konačnica ne može zamisliti (Ibidem, 1404: 383-394; ibidem, 1363: 61; ibidem, 1379: 626-633; ibidem, 1404: 104; ibidem; 1384: 3/159).

Prema Ibn Sinaovom mišljenju, osim ovoga stupnja, to jest stupnja sfera, ljubav prožima i božanske duše, o čemu će biti riječi u nastavku.

Ljubav kao svojstvo božanskih duša

Ibn Sina vjeruje da ove duše nisu dostojne da im se pripiše svojstvo božanstvenosti osim ako su dosegnule spoznaju Boga, a ta spoznaja mora počivati na spoznaji Zbiljskoga uzroka, napose Prvotnoga uzroka, a taj Prvotni uzrok, a sukladno zbilji svoje Biti i svome uzrokovanom izljevu, jeste Apsolutno Dobro. Dakle, Božanske duše koje posjeduju spoznaju i umujuću percepciju, one percipiraju Dobro Prvoga ishodišta, zaljubljene su u Njega i čežnu za Njim.

Dakle, Prvi uzrok je objekt ljubavi božanskih duša, a te duše posredstvom veze i sličnosti Bogu Uzvišenom se opisuju kroz Njegovu ljubav. I njihova ljubav se s umskog aspekta vezuje za kategorije koje su po svojoj biti potpune, lijepe,

čiste od svake manjkavosti i promjene koja bi bila stalna i trajna (Ibidem, bez datuma: 389-392; ibidem, 1987: 90). Zapravo, ove duše imaju udio u narednom stupnju božanskoga ozrcaljenja i s te strane su one objekt ljubavi Onoga koji ih je ozrcalio. Kao što je o njihovoj biti kazano u predaji: "Svaki od Mojih robova ima neko svojstvo, zaljubljeni su u Mene i Ja sam zaljubljen u njih" (Shirāzī, 1374:1/402). A to je stoga što u skladu s božanskom mudrošću nijedna od egzistencijalnih vrlina nije položena uzalud i bez svrhe, ako na koncu i nije vrlina. Dakle, Apsolutno Dobro je po Svojoj bitskoj mudrosti zaljubljeno u ono što teži Njegovoj potpunosti, premda je stvoreno-me dosezanje konačnice te potpunosti nemoguće (Ibn Sina, bez datuma: 393-397). U djelu *Ishārāt* Ibn Sina ovaj stupanj naziva stupnjem ašika koji čeznu. Prema njegovim riječima, na ovom stupnju javlja se čežnja i, stoga što čeznu, kod njih se javlja ograničena patnja. Naravno ova patnja zbog nade u sjedinjenje predstavlja užitek i oni se ne mogu izbaviti iz ove čežnje osim u ahiretskom životu (Ibidem, 1384: 3/391).

Osim božanskih duša, i ostale ljudske duše su dostojne da im se pripíše ljubav, smatra Ibn Sina, pa i one imaju udio u ovom gospodarstvenom ozrcaljenju.

Ljubav u ostalim ljudskim dušama

Naredni stupanj se odnosi na ljudske duše koje kolaju između aspekta gospodarstvenosti i niskog ovosvjetovnog života, te potom na duše koje su u Svijetu prirode slabe i nesretne. O ljubavi ova dva stupnja Ibn Sina kaže: "Bit umske moći je to da ako dospije do vidika dobra, na nju treba gledati okom ljubavi, jer ona teži dopadljivim kategorijama. Premda, ako ovo traganje bude djelo animalne i pohotne duše, te ako racionalna duša u tome ne bude imala nikakva udjela, zbog slijedenja animalnih užitaka – što se smatra nedoličnim i ružnim djelovanjem – posjednik takve duše je kod umnih ponižen i dostojan bolne ahiretske patnje." Moglo bi se kazati da je Ibn Sina o ovome vidu ljubavi govorio u svome *Qānūnu*, motreći tu ljubav kao bolest melanholije, te je ukazao na metode njezinoga liječenja (Ibidem, 1370: 1/3: 135-136). Ibn Sina smatra

da ovaj vid ljubavi proistječe iz osjetilne, zamišljajuće, imaginativne i predodžbene percepcije koja, naravno, ako u njoj sudjeluje moć racionalne duše, više nije pokuđena i nedopadljiva; štaviše, ta ljubav može biti sredstvo pripravnosti i dosezanja Zbiljske ljubavi (Ibidem, 1384:3/391; ibidem, bez datuma: 386-387). Drugim riječima kazano, ovu *udvojenost* ljubavi Ibn Sina objašnjava podjelom ljubavi na prenesenu i zbiljsku.

Prvi vid ljubavi specifikum je animalne moći čovjeka pri čemu osoba želi gledati lijepo i zadovoljivo lice; a motrenje lijepoga lica sadrži ljubav, pohlepu i požudu. Ovakva ljubav se, dakle, ne može nazvati profinjenom i plemenitom ljubavlju stoga što osoba koristi snagu pohote u animalnoj formi, a racionalna moć se nalazi u poziciji slabosti, manjkavosti i nedostatnosti. Ovo je upravo ta prenesena animalna i požudna ljubav koja nije specifikum racionalne duše čovjeka stoga što je nužnost stupnja racionalne duše percepcija umskih cjelovitosti, a ne parcijalnih osjetilnih kategorija. Dakle, ako čovjek voli lijepo lice, a razlog te ljubavi bude animalni užitek čije je ishodište čista životinjska požuda, dostojan je prijekora.

O drugom vidu ljubavi Ibn Sina kaže: "Stoga što stupanj racionalne moći nužno zahtijeva percepciju umskih cjelovitosti, dakle kada god čovjek lijepo lice voli radi njegovog aspekta ogođenosti, ovo postaje sredstvom za uspinjanje u d/Dobru. Stoga će ova ljubav biti preduvjet za sjedinjenje sa Zbiljskim Ljubljenim i s uzvišenim plemenitim imperativima. Ova ljubav se naziva *profinjenost čudi, znanje i plemenitost* i predstavlja veliku vrlinu" (Ibidem, 386-387).

Na osnovu svoga gnostičkoga stajališta, Ibn Sina ni ostale egzistente Svijeta egzistencije nije smatrao uskraćenim za uzdarje ljubavi.

Ljubav kao univerzalno svojstvo svih egzistenata

Ibn Sina smatra da cjelokupna egzistencija, a u skladu sa svojim egzistencijalnim aspektom, stalno čezne za potpunom i ima sklonost ka Dobru, a kloni se nesavršenosti i nepotpunosti. Na osnovu potpune božanske mudrosti, instinktivna ljubav je položena u sva bića, dakle

neodvojiva je od njih. Jer, ukoliko bi ljubav bila nešto otuđeno od egzistenata, utoliko bi ona, slijedom svoga egzistencijalnog aspekta, imala potrebu za ljubavlju nečega drugoga da bi se mogla sačuvati ona univerzalna ljubav; ili bi morala biti sposobna da je stvori, i u tom slučaju bi jedna od dvije ljubavi bila *neutralizirana*, a to, kada se radi o egzistenciji, nije dopušteno. Jer je egzistencija izvorište Dobra i ishodište potpunosti, a duše tragaju za d/Dobrom, u skladu sa svojom urođenom prirodom. Dakle u svima njima postoji urođena ljubav (Ibidem, 376-377). Stoga Ibn Sina govori o ljubavi na stupnjevima animalne i vegetativne duše, te nežive prirode. Ibn Sina, kad govori o višim stupnjevima ljubavi koja egzistira u melekskim dušama, u dušama sfera i ljudskoj duši, vjeruje da se ljubav očituje i u animalnim dušama, te da je odsustvo ljubavi faktor zbog kojeg su animalne moći nedostatne i nevaljane. Stoga on klasificira ljubav i govori o prirodnoj ljubavi i navlastito odabranoj ljubavi. Prirodna ljubav je ona pri čemu njezin nositelj ne pronalazi svoj smiraj sve dok ne stigne do odredišta; poput kamena kad pada sa visine i hoće da dostigne svoju prirodnu poziciju. A ako se pritom pojavi zapreka, on je nastoji ukloniti. Navlastito odabrana ljubav je ta pri čemu njezin nositelj može da odustane od svoga odredišta zbog uzvišenijeg dobra ili odbacivanja neke važne potrebe. Poput životinje za koju je jedenje hrane konačnica njezine želje, ali kad ugleda neku drugu krvoločnu životinju, onda svojim prioritetom smatra bijeg i usteže se od hrane (Ibidem, 380-383).

Sljedeći stupanj je egzistiranje ljubavi u dušama i formama biljaka. Ibn Sina – a na osnovu klasifikacije vegetativnih moći na moć ishrane, spavanja i reprodukcije – ljubav koja je specifikum moći ishrane smatra izvorištem čežnje biljaka prema hrani; ljubav u moći spavanja smatra izvorištem rasta i razvoja i ljubav u moći reprodukcije smatra izvorištem pojavljivanja egzistenta sličnog sebi. Posve je jasno da Ibn Sina kad govori o ovoj ljubavi misli na ljubav koja je lišena percepcije, to jest podrazumijeva instinktivnu i bitsku ljubav u naravi biljaka (Ibidem, 385).

Najniži stupanj ljubavi jest stupanj neživih bestjelesnih oblika (neživa priroda), to jest

materiae primae, oblik i akcident. Ibn Sina ljubav *materiae primae* smatra jednim vidom urođene ljubavi prema obliku, jer *materiae primae* se nikako ne može samoostvariti bez oblika koji je njena nužnost, te je trajno zaljubljena u svoj oblik. A instinktivnu ljubav oblika objašnjava ovako: oblik želi trajne trenutke sjedinjenosti sa svojim objektom i ljubav prema stalnom objektu drži ga u čežnji i traganju za objektom. I ljubav u akcencijama također se događa upravo posredstvom sjedinjenosti s objektom, jer ako ne bi bilo objekta, zasigurno ni akcident ne bi imao izvanjsku egzistenciju. I akcident nikad nije bez instinktivne urođene ljubavi prema objektu (Ibidem, 378-379).

Kako se da primijetiti, Ibn Sina je potkraj života u dva svoja djela *Resāle-ye eshq* i u posljednjim poglavljima *Ishārāt va tanbihāt* govorio o prožimanju i ozrcaljenju božanske ljubavi u egzistencijama. Njegovo tumačenje je veoma blisko gnostičkom stajalištu. Na tragu toga, Ibn Sina o prožimanju ljubavi kroz sve egzistencije kaže: "Sve egzistencije Svijeta odjenute su odjećom ljubavi i nema nijednog atoma a da u njemu nema ova egzistencijalna supstancija i svi egzistenti napajaju se ljubavlju. Premda, prije ovoga, Ibn Sina je upravo o ovoj temi, odnosno o materiji i obliku, supstanciji i akcidentu, moćima duše, animalnim moćima, vegetativnim moćima... govorio u ostalim svojim djelima, ali ne spominjući ljubav kao izvorište povezanosti i spone u atomima svijeta i moćima egzistenata. Primjera radi, on je smatrao da duša ima dvije moći djelatnu i moć učenja. Djelatnu moć, to jest upravo Djelatni um je smatrao izvorištem moći čežnje koja je povod kategorija po vlastitome izboru u čovjeku (Ibidem, bez datuma: 49-54). Ibn Sina o ovoj temi govori kao o zasebno odabranoj ljubavi u animalnim dušama. Ali kad nas upoznaje s ovim animalnim i vegetativnim moćima i njihovim djelovanjem, on uopće ne govori o ljubavi i čežnji (Shirāzi, 1382: 2/740-746). Ali u *Resāle-ye eshq* govori o tome da je instinktivna ljubav izvorište ovih moći. U poglavlju o vezi između materije i oblika Ibn Sina na mnogo mjesta govori o međusobnoj sjedinjenosti ove dvije kategorije. Ovu trajnu zblizhenost naziva prirodnom sklonošću.

A upravo ovu prirodnu vezu u svojim gnostičkim djelima naziva ljubavlju (Ibn Sina, 1404: 72; Ibidem, 1/1- 17-19; Ibidem, 1999, 34/274).

Završno slovo

U svojim mnogobrojnim filozofsko-gnostičkim djelima Ibn Sina je sa različitih aspekata govorio o ljubavi. Ali naš pristup u ovome radu koji tretira Ibn Sinaovo ontološko stajalište o ljubavi imao je cilj pokazati da pred sobom imamo dva Ibn Sinaova lica: lice *oslobođenog* filozofa i teozofa koji je smatrao da je ljubav dostojna jedino Božije Biti i koji je govorio o sjedinjenosti između ljubavi, zaljubljenog i Ljubljenog. Ali kad govori o stvorenim egzistencijama kakve su duše, životinje, biljke i neživa priroda, onda

jedino upotrebljava pojam čežnja, a ne ljubav. Ali, lice Ibn Sinaa gnostika smatra da čežnja istječe iz instinktivne ljubavi koja je položena u sve egzistencije Svijeta egzistencije i u ozračju kapljica Božijeg izljeva ova ljubav je privržena svemu što je zaodjenuto odjećom egzistencije. Na osnovu Ibn Sinaovog ontološkog stajališta koje crpimo iz njegovih gnostičkih djela, ljubav je gradirana kategorija, pri čemu je Božanska ljubav, zbog snage umovanja i percepcije, dostojna najuzvišenijeg stupnja. I kroz ozrcaljenje Ljubavi Boga Uzvišenog ostali stupnjevi, a u skladu sa svojom egzistencijalnom pozicijom – od najuzvišenije do najniže – polučuju korist iz ovog zrcaljenja. Dakle, na tumačenju da je ljubav položena u sve stvoreno počiva Ibn Sinaov gnostički svjetopogled.

Izvori i literatura

- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1384), *Ishārāt va tanbīhāt*, sharh-e Tūsī, tahqīq: Karīm Feizī, Qom, Mo'ssese-ye matbū'at-e dīnī.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1978), *Al-Insāf*, Koweit.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1404), *Ta'liqāt*, Qom, Maktab-i al-a'lāmī al-islāmī.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (bī ā), *Resāle-ye eshq*, Qom, Enteshārāt-e Bīdār.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1404), *Al-Shifā*, Qom, Ketabkhāne-ye Ayetollāh Mar'ashī Najafī.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1370), *Al-Qānūn fī al-tibb*, Tehrān, Enteshārāt-e Shorosh.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1999), *Al-Nokat wa al-fewā'id fī al-ilm-i at-tabī'i*, Manshūrāt-i mo'ahid-i tārikh al-olūm al-arabiyya al-islāmiyya.
- Ibn Sinā, Hossein ibn Abdollāh (1363), *Mabda' wa Ma'ād*, Tehrān, Enteshārāt-e Dāneshgāh-e Tehrān.
- Ibn Arabī, Mohyiddīn (1367), *Resāle al-gavsīyye*, tashih: Nayīb Māyel Haravī, Tehrān, Enteshārāt-e Moulā.
- Ibn Arabī, Mohyiddīn (1364), *Fusūs al-hikem*, sharh-e Tajoddīn Hossein ibn Hasan Khārezmī, Tehrān, Enteshārāt-e Moulā.
- Ibn Arabī, Mohyiddīn (1993), *Ketāb al-ma'rafa*, tahqīq: Sa'id Abd al-Fettāh, Beyrūt, Dār-i ihyā al-taras-i al-arabī.
- Ibn Fāris (bī tā), *Moajam maqayis al-logha*, tahqīq: Abdosellām Mohammad Hārūn, Qom, Dār al-kotob al-ilmīyya.
- Tahānavī, Mohammad Alī (1996), *Kashf-i isti-lābāt-i al-funūn*, Lubnān, Enteshārāt-e Nashrūn.
- Khademī, Einollāh, "Jostāri darbāre-ye chīsti-ye lezzat az manzar-e Ibn Sinā", *Majale-ye falsafe va kalām-e eslāmī*, Dāneshkade-ye ilāhiyyāt Dāneshgāh-e Tehrān, 1/1389.
- Khalaf Tabrīzī, Mohammad Hossein (1380), *Borbān-e qāte'*, Tehrān, Enteshārāt-e Nīmā.
- Deylami Ebū al-Hasan (1390), *Atf al-ma'tūf*, tarjome Qāsem Ansārī, Qazvīn, Enteshārāt-e Sāye gostar.
- Sayyādī, Ja'far (1361), *Farhang-e olūm-e aqli*, Tehrān, Anjomān-e eslāmī hekmat va falsafe Irān.
- Sohravardī, Shihāboddīn (1381), *Haqiqat al-eshq*, be kūshesh: Hossein Mofid, Tehrān, Enteshārāt-e Moulā.
- Shirāzī Molā Sadrā (1360), *Asb-shavāhed ar-robūbiyye*, Mashad, Enteshārāt-e Dāneshgāh-e Mashad.
- Shirāzī, Mohammad Ma'sūm (1374), *Tarā'eq al-baqā'eq*, Tehrān, Enteshārāt-e Sanāyi.
- Qusheirī (1361), *Resāle-ye Qusheiriyye*, tashih: Badī'ozzamān Forūzanfar, Tehrān, Enteshārāt-e elmī va farhangī.
- Qonyavī, Sadroddīn (1389), *A'jāz al-bayān fī ta'vīl Um al-Qor'ān*, tarjome-ye Mohammad Khājavi, Tehrān, Enteshārāt-e Moulā.
- Kāshānī, Izoddīn (1386), *Mesbāh al-bedāye va meftāh al-kefāye*, tashih: Jalaloddīn Homāyi, Tehrān, Enteshārāt-e Homā.

*Abstract***Ibn Sina's Ontological View of Love**

Einollāh Khādemī
Akram Bāghkhānī

The paper analyses Ibn Sina's ontological view of love using a philosophical-gnostic approach. By applying the method of gradation, Ibn Sina sees the most sublime and the most subtle degrees of love in relation to the Creator of all the existing worlds. In his philosophical thought, Ibn Sina explains these worlds precisely in relation to the degree of love. However, what makes Ibn Sina's gnostic thought attractive and what makes Ibn Sina's worldview completely immersed in love, apart from the essential love of God towards Himself, are the degrees of creation, from the most sublime to the lowest degree. The next degree is connected to the holy intellectual substances, which find joy in God's Essence and which are in love with the Absolute Goodness. The third gradated degree of love is related to the celestial Rational Souls, and then to the Perfect human Souls. The fourth and fifth degrees are related to the middle and incomplete souls, and the next ones encompass the rest existents of the World of existence, i.e. animal and vegetative souls and inanimate souls. Ibn Sina believes that this instinctive love, which is hidden in the essence of created beings, is actually their love for their completeness. With this explanation of the permeation of love throughout all existence, Ibn Sina approaches the gnostic view.

Keywords: love, yearning, Ibn Sina, perfection, perception